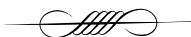

HAÁG ZALÁN ISTVÁN

A politikai antiszemitizmus a dualizmuskori Magyarországon

A zsidóság helyzete a dualizmus évtizedeiben

A 19. század elejére a zsidók mindinkább bekerültek Magyarország gazdasági vérkeringésébe. A reformkor vezető politikusai folyamatosan támogatták a zsidó emancipációt: 1840-ben kimondták, hogy a zsidók szabadon, az ország egész területén – a bányavárosokat leszámítva – letelepedhetnek, gyárakat alapíthatnak, kereskedhetnek. Ugyanakkor a zsidóságon belül is megindult a magyarosodási mozgalom. Épp az 1849-i szegedi országgyűlés mondta ki először a zsidók egyenjogúsítását, ám a határozat – a szabadságharc bukása miatt – törvényerőre nem emelkedhetett.

Az 1867-es kiegyezés és az Osztrák–Magyar Monarchia létrejötte után azonnal megszületett az emancipációs törvény a zsidók polgári és politikai egyenjogúsításáról. A zsidó vallás teljes elismertetése, recepiálása azonban ekkor még nem valósult meg, arra csak 1895-ben került sor, amikor a zsidó vallást is bevett vallássá, azaz a többi felekezettel egyenjogúvá nyilvánították. A zsidóság szerepe meghatározó volt a korabeli Magyarország gazdasági, kulturális életében, polgárosodásában. Tevékenységük nyomán gyárak és üzemek létesültek (köztük a szegedi Pick-szálamigyár), bányákat alapítottak, bankokat hoztak létre, kiépült a vasúti hálózat, és megszervezték a magyar mezőgazdaság, a gyümölcs- és bortermelés korszerű exportját. A magyar zsidóság a hazai tudomány fejlődésében is jelentékeny szerepet vállalt. Az 1895-ös recepció előtti évben törvényt hoztak a polgári házasságról, amely a zsidó-keresztény vegyes házasságok lehetőségét nyitotta meg. Az asszimiláció a zsidóság körében volt a legjelentősebb: egyre több zsidó vallotta magát magyarnak, s a különféle nemzetiségek lakta országrészekben a zsidó vallásúakat jobbra magyar nemzetiségűnek írták be a statisztikákba.

A modern antiszemitizmus 1867 után

A magyarországi antiszemita mozgalom a modern ideológiát elsősorban Németországból vette át, s ez leginkább a hazai antiszemita politika egyik vezéralakja, Istóczy Győző nézeteinek változásán figyelhető meg. Az 1880-as évek elejére jobbra függetlenségi párti képviselők közül (mint Verhovay Gyula, Ónody Géza, Széll György, br. Andreánszky Gábor) már kialakult a mozgalom vezető gárdája.

A modern antiszemita ideológia propagálói felismerték, hogy a zsidóellenesség régi (középkori) formája (vallásüldözés) ekkorra már elavult. Így az antiszemitizmus népszerűsítői – felhasználva az egyes népek, népcsoportok alacsonyabbrendűségét hirdető fajelméletet és kifordítva a darwinizmus biológiai-antropológiai kutatási eredményeit – a könnyebb befogadhatóság és meggyőzés érdekében a tudományosság látszatát keltették. Az antiszemitizmus korabeli hirdetőinek vádja mindenekelőtt a hosszú időre visszanyúló vérvád, kapcsolódva

Jézus zsidók általi meggyilkolásának mítoszához, továbbá a világalomra törekvés vádjá. Ehhez kapcsolódott a már említett faji alsóbbrendűségük, sőt hazafiatlanságuk hirdetése is.

Az antiszemita ugyanakkor maguk is eltérő álláspontot képviseltek a zsidóság jövőjére vonatkozó elképzeléseiket illetően. Elsődleges célnak mindenki az emancipáció eltörlését vagy legalább megnyirbálását tekintette, ám míg a radikálisabbak a törvény előtti egyenjogúság megszüntetését csak kiindulópontnak tekintették végső céljuk – a kiűzés, a hazai zsidóság felszámolása – megvalósításához, addig a mérsékeltek az asszimilálódást kívánták elősegíteni egy differenciált emancipációs törvénnyel, amely a „beolvadás útján lévőeknek” megadná az egyenjogúsítást, míg az elkülönülőket kizárná a nemzet testéből. Az antiszemita ideológia fő magyarországi terjesztője a 12 Röpirat című folyóirat volt, melynek cikkei a vidéki értelmiség, a tanítók és az alsópapság képviselői írták. A 19. században az antiszemita sikerük csúcsára 1882-83 táján jutottak: nézeteik népszerűsödését a tiszaezlári ügy kapcsán országszerte kirobbanó zsidóellenes zavargások is bizonyítják.

Istóczy Győző fellépése

Istóczy Győző a Deák-párt hívéből lett a Szabadelvű Párt tagjává és képviselőjévé. Antiszemita nézeteit kezdetben parlamenti felszólalásaiban fejtegette. Első ilyen tárggyú szónoklata 1875. április 8-án hangzott el a képviselőházban. Hangoztatta, hogy a zsidóság a nagyarányú bevándorlás következtében, továbbá szaporaságánál és a gazdasági életben megszerzett hatalmánál fogva elnyomással fenyegeti a magyarságot. Báró Wenckheim Béla miniszterelnök, miként a kormány más tagjai is többször, elhatárolódott a szélsőséges, ám kormánypárti képviselőtől származó megnyilvánulásoktól.

Istóczy 1878. június 24-én mondta el úgynevezett „Palesztinai beszédét”, s egyben benyújtott egy indítványt az asszimilálódni nem akaró zsidóságnak Palesztinába való visszatelepítéséről. „A keresztény Európában egyetlen idegenszerű elem van, s ez a zsidóság, amely azon merész tervet erőlködik megvalósítani, hogy az európai népek fölött az uralmat magának megszerezze és azokat rabigába hajtsa.” Majd feltette a kérdést: vajon a magyarság, amely túlélte a török és a tatár pusztítást és az osztrák abszolutizmust, csak azért kívánja-e megünnepelni állami létének ezeréves jubileumát, hogy már a következő évszázadra megalkossa végrendeltét, amelyben a zsidókat teszi általános örökösévé? A beszéd elmondására az akkoriban ülésező, az általános európai helyzetet tárgyaló berlini kongresszus szolgált ürügyül. Istóczy javaslata szerint ugyanis a megvitatandó kérdések közé fel kellene venni a Palesztinába való visszatelepítést, és ennek elérésére igénybe kívánta venni a Monarchia külügyi képviselőinek szolgálatait. A kormány részéről Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter válaszolt két mondatban: nagyon sajnálja, hogy a Házban olyan nézetek kaphatnak helyet, melyek ellenkeznek a Ház humanitárius szellemével, és azon reményének adott hangot, hogy ez a felvetés minden nyom és visszhang nélkül hangzott el.

Istóczyra ekkor kezdtek felfigyelni képviselőtársai. Antiszemita beállítottságát korábban politikai különködésnek tekintették, általában sokszor és élénken derültek kirohanásain, melyeket nem vettek komolyan. Feltűnést keltő beszédeivel mindenesetre elérte, hogy a lappangó zsidóellenes hangulat a képviselőházban is hangot kapjon, szónoklatai bátorították az eltitkolt antiszemita érzelmeket. Képviselőházi szereplésének egyik célja az antiszemita propaganda terjesztése volt, ezért gondosan ügyelt beszédei szó szerinti közlésére. „Istóczy mindig leírva adja oda mondókáját a gyorsíróknak. Szenvedélyesen kontrollírozza utólag a

közbeszólásokat, amit idegenek tettek az ő beszédébe, s még nagyobb fontossággal vigyázza amaz antiszemita megjegyzéseket és felkiáltásokat, melyek idegen beszédek alatt mondatnak innen-onnan. Jaj a gyorsírónak, ha valamelyik kimarad” – írta róla a kor nagy parlamenti krónikása, Mikszáth Kálmán.

Istóczy parlamenti szerepléseiből azt a tanulságot vonta le, hogy eszméit nagyobb nyilvánosság elé kell terjesztenie, hogy a nagy gazdasági válság által leginkább sújtott, élegetlenkedő közép- és kisbirtokosság, valamint kisiparosság rokonszenvét és támogatását megnyerhesse. Legcélszerűbbnek egy, a politikáját kiszolgáló sajtóorgánium megteremtése kínálkozott. Ezért 1878 tavaszán megindította a Jövőnk című hetilapot, ám a próbálkozás – ekkor még – néhány hónap alatt kifulladás.

Az antiszemita mozgalom első sikerei Magyarországon

1880. január 28-án Istóczy parlamenti beszédében bejelentette, hogy elkészült az általa tervezett – pártállástól függetlenül – antiszemitákat tömöríteni hivatott szövetség alapszabály-tervezete. A képviselők a tervezet felolvasásához nem járultak hozzá, de az a parlamentinél sokkal nagyobb nyilvánosságot kapott, mert másnap a kormánypárti lap, az Egyetértés Országgyűlés rovatában leközölte.

Az antiszemita szervezkedésre főleg vidéken, mindenekelőtt Pozsonyban látszott a helyzet kedvezőnek. Itt Simonyi Iván függetlenségi képviselő már régóta előkészítette a közvéleményt az antiszemita eszmék befogadására. Lapjában, a Westungarischer Grenzboiében kezdetben agrárius problémákat ecsetelt, és olyan nézeteket vallott, hogy az általános elszegényedés és korrupció okát a földbirtokosokkal szemben előnyt élvező tőkésekben kell keresni. Ám mivel a tőkéek birtokosai többnyire zsidók, ellenük nő a gyűlölet. Szerinte ezen úgy lehet segíteni, ha a zsidók is földbirtokosokká lesznek. Az agrárkérdés mellett egyre többet foglalkozott az iparosok problémáival, s az elsők között üdvözölte Istóczy antiszemita szereplését. A Függetlenségi Pártban a nyolcavas évek első felében az agrárválság hatására az agrárius orientáció megerősödött. Ezzel függött össze az antiszemita eszmék térhódítása a pártban.

A Függetlenségi Párt számos tagjának antiszemita nézetekkel történő rokonszenvzését bizonyítja, hogy a párt lapja, az egyébként liberális elveket hirdető Egyetértés eleinte helyet adott Istóczy antiszemita közleményeinek. De ennél sokkal nagyobb támogatásra talált rövidesen a párt egyik kezdetben sokat ígérő, tehetséges képviselőjénél, Verhovay Gyulánál. Az általa alapított Függetlenség című újságot hamarosan a két antiszemita vezér, Istóczy és Ónody szolgálatába állította.

A magyarországi mozgalom továbbfejlődésének nagy lökést adtak a külföldi események. Németországban (és kisebb mértékben Ausztriában) szaporodtak a zsidóellenes egyesületek, megjelentek a fajkérdést tárgyaló írások, megindult az a kérvényezési mozgalom, amely állami beavatkozást sürgetett a zsidóság ellenében. Oroszországban a hallgatólágos cári jóváhagyással kirobbant véres pogromok hatására menekülőkké telt meg Galícia, ahonnan sokan Magyarország északi megyéibe vándoroltak tovább. Noha a bevándorlás átmeneti jellegű volt – miközben nőtt a kivándorló zsidók száma –, mégis ráterelte a közfigyelmet a különös ruházatú, furcsa viselkedésű, idegenül beszélő jövevényekre, akik többnyire szegények voltak, és eleinte az ugyancsak szegény felvidéki falvakban húzták meg magukat. A vidéki lapokban ekkor kezdtek megjelenni a zsidóság visszaszorítását követelő cikkek. Istóczy

éberen figyelte és meglovagolta az eseményeket. A külföldi, különösen a németországi mozgalommal való intenzív kapcsolatának bizonyítéka a berlini Antiszemita Liga nyílt levele, amely köszönetet és elismerést tolmácsolt „a szemita betolakodók ellenében kifejtett erélyes működéséért”, és kooperációt javasolt. Egyébként az antiszemita kifejezés (amelyet a zsidó gyökerekkel rendelkező, de mégis a judaizmus ellen fellépő Wilhelm Marr újságíró alkotott meg 1879 táján) először épp Istóczy szájából hangzott el a magyar képviselőházban 1881-ben: „A zsidókérdés úgy, amint azt én az antiszemitákkal együtt felfogom, egyáltalán nem valláskérdés, hanem társadalmi, nemzetgazdasági, politikai és legfeljebb még faji kérdés.” Istóczy beszédében egyébként élesen kikelt a polgári házasság ismételt felmerülő gondolata ellen, és lehetetlennek tartott minden asszimilációt.

A hazai antiszemitizmus vezéralakja újabb lapalapítási kísérlete (12 Röpirat) 1880 után immáron sikerrel járt. Az egyetemi ifjúság körében tartott beszédei is meghozták gyümölcsüket: 1881. február 10-én 25 tagú küldöttség kereste fel a képviselőházban Istóczyt, és átadta neki az antiszemita érzelmű ifjúság üdvözlő iratát, amelyet 234 egyetemi hallgató (főleg jogászok, orvosok, gyógyszerészek, bölcsészek) látott el kézjeggyel. Ők azonban nem érték be csupán rokonszenvtüntetéssel, mozgalmuk céljául a zsidó vallású hallgatók egyetemi munkájának megakadályozását tűzték ki. Február 17-re értekezletet hívtak egybe, ezt azonban a belügyminiszter betiltotta. Istóczy március 3-án interpellációt intézett ebben az ügyben a belügyi tárcát is vivő Tisza Kálmánhoz, és nem mulasztotta el az alkalmat, hogy ismét hosszabb beszédben taglalja a zsidóság „bűneit”. Beszéde végén Istóczy azt bizonygatta, hogy a büntetőkódex a „fajgyűlölet szítását” nem említi, így az antiszemitizmus a törvények értelmében nem büntethető, antiszemita gyűlések tartása jogos dolog. Tisza válaszában elítélte az antiszemita gyűléseket, és kijelentette, hogy a fajgyűlölet terjedését „meggátolni a kormánynak, ennek és minden jövőbeli kormánynak azonos kötelessége”.

Az 1881-es választásokra még nem szervezték párttá az antiszemita mozgalmat. Hamarosan azonban erre is sor került: 1882 júniusában Istóczy egy vita kapcsán tetteg bántalmazta zsidó párttársát, Wahrmann Mór képviselőt. Ezután – megelőzendő kizárását – otthagytta a Szabadelvű Pártot, hogy azután saját parlamenti erőt kovácsoljon magának.

A tiszzaeszlári vérvád

Tiszaeszláron, a túlnyomórészt kálvinista, s mintegy négyszázaléknyi zsidó kisebbséggel bíró Szabolcs megyei községben 1882. április 1-jén, szombaton lett gyilkosság áldozata Solymosi Eszter szolgálóleány. Az ügyben hosszú idő elteltével – kétes körülmények között – vallomást tett a helyi zsinagógafelügyelő tizenhat éves fia, Scharf Mór. Vallomásaiban igazolta a már terjedő pletykát, mely szerint Solymosi Eszter rituális zsidó gyilkosság áldozataként esett a zsidó imaházban. A képtelen történet már ezt megelőzően futótűzként terjedt a környéken és zsidóellenes zavargásokhoz vezetett.

Május 20-án, még Scharf Mór vallomástétele előtt megjelent a *Magyar Állam* című lapban Adamovics József tiszzaeszlári plébános levele, amelyben felelevenítette a korábbi vérvádeseteket, és felfestette a Solymosi Esztert rituálisan feláldozó zsidók képét. Ónody Géza és Istóczy Győző pár nap múlva a parlamentben is megismételték a vádakát, és a Tiszaeszláron megvádoltakat az egész zsidósággal azonosították. Ónody tiszzaeszlári birtokosként a nyomozásban is részt vett. A vádak gyorsan terjedtek, annak ellenére, hogy Tisza Kálmán miniszterelnök július 1-én utasította a rendőrséget az antiszemita röplapok lefoglalására.

Hatásukra zavargások törtek ki számos helységben, többek között Nagyszombatban, Pozsonyszentgyörgyön, Szenicén és Pápán.

A védelmet ügyvédek sora látta el, a végső védőbeszédet Eötvös Károly mondta. Az ügy végtárgyalására a Nyíregyházi Törvényszéken 1883 nyarán került sor. Ekkorra a közvélemény jelentékeny része az antiszemita propaganda hatására meg volt győződve a zsidók bűnösségéről. Végül augusztus 3-án lett kihirdetve az ítélet, amely a vád alá helyezett teljes fölmentésével zárult: Schwarz Salamon saktert (zsidó rituális „böller”), Buxbaum Ábrahám tanítót, Braun Lipót saktert és Wollner Hermann koldust a gyilkosság vádjá alól, míg másokat a bűnrészesség vagy bűnpártolás vádjá alól mentettek fel. A felmentő ítélet azonban több megyében és a fővárosban is zavargásokhoz vezetett, a vádlottak egy része pedig elhagyta az országot, vagy legalábbis Tiszaeszlárt.

Antiszemita párt alakul

A tiszeszlári ügy adta meg a döntő lökést a magyarországi antiszemita mozgalom párttá szerveződéséhez. Ezeket, miként már utaltunk is rá, megelőzték az antiszemita védegyletek megalakításai. Sőt 1883 májusában a szakcsi képviselőválasztáson az antiszemiták jelöltet is tudtak állítani dr. Nendtvich Károly személyében. Bár ő maga alulmaradt a kormánypárti jelölttel szemben, programja egy majdani pártprogram alapjául szolgálhatott. Végül 1883. október 6-án valóban zászlót bontott az Országos Antiszemita Párt, amelynek ügyeit négytagú bizottság (Istóczy Győző, Simonyi Iván, Ónody Géza, Széll György) intézte. A párt programjának véglegesített szövege október 15-én jelent meg a 12 Röpiratban. Ez tartalmazta a zsidók gazdasági téren való visszaszorítását, a nemzeti érdekek, a földbirtokos és földműves osztály fokozottabb védelmét, a vegyesházasság megakadályozását, a zsidó bevándorlás korlátozását is. A tizenkét programpontra számos forrásból táplálkozott, s első sorban a közép- és kisbirtokosok, kisiparosok és kispolgárok megnyerését célozta.

Ugyanakkor 1883 végére az országszerte tapasztalható zsidóellenes zavargások elcsitultával érezhetővé vált a közvélemény kiábrándulása az antiszemitizmusból. Ehhez járultak még a Függetlenséghez kapcsolódó botrányos ügyek (pl. a bukovinai csángók segítségére gyűjtött adomány elsikkasztása) is.

Az 1884-es választáson 55 antiszemita jelölt indult országszerte. A jelöltek társadalmi és szociális helyzetének vizsgálatakor megállapítható, hogy az antiszemiták vezető gárdájának zöme a dzsentri lesüllyedt alsó rétegéből került ki. A mozgalom elsősorban azon területeken terjedt ki, ahol a nagybirtokosok mellett megerősödtek és gyarapodtak a zsidó nagybérlők, kocsárosok, és ez egybeesett a közép- és kisbirtokosság süllyedésének folyamatával.

Az 1884-es választásokon végül az antiszemiták 17 mandátumhoz jutottak (az összes képviselői hely négy százaléka), amivel a képviselőház negyedik legjelentősebb erejévé váltak. Ez a mai szemmel nézve meglepően eredményes szereplés azonban messze elmaradt a párt vezetőinek várakozásától, s az Antiszemita Pártban Istóczy el sem vállalta az elnöki posztot. Helyette két társelnököt (Andreánszky, Ónody) választottak. Az antiszemiták viszonylagos kudarcához hozzájárult, hogy világossá vált: az antiszemiták nemcsak közjogi kérdésben nincsenek egységes állásponton, hanem programjuk gazdasági-társadalmi követelményeit illetően is ellentétbe kerültek egymással, s még a pártot összetartó kérdésben (zsidókérdés) sem voltak következetesek. (Volt aki faji, mások felekezeti vagy épp gazdasági problémának minősítették azt, és más-más megoldást szorgalmaztak.)

A parlamentáris antiszemitizmus bukása

Időközben a nemzetközi antiszemita mozgalomban is válságjelek mutatkoztak: amíg az I. Antiszemita Kongresszuson a faji antiszemiták kiegyeztek a mérsékelt képviselőivel, addig az 1883-as chemnitz-i kongresszuson a látszólagos egység megbomlott, a mozgalom pedig frakciókra hullott szét.

Magyarországon sem sikerült hosszú távon az egységet fenntartani. Istóczy már 1885-ben kilépett a pártból, s ez megindította a felbomlás folyamatát. (A vezető szerep ezután Szalay Károlynak jutott.) Rövid idő múlva Istóczy közölte elképzeléseit: két különálló pártsoportot kell alakítani: egy függetlenségi és egy közjogi alapon álló antiszemita pártot. Így Csúzy Pál, Komlóssy Ferenc és Zimándy Ignác képviselőtársával meg is alakította az Országgyűlési Mérsékelt Antiszemita Pártot. Ezzel véglegessé vált a szakadás, és az antiszemita erők fokozatosan szétforgácsolódtak.

Az 1887-es választáson antiszemita programmal még tizenegy képviselő mandátumot szerzett, az 1892-es voksoláson azonban ez az arány még tovább csökkent, végül 1897-ben „hivatalos” antiszemita jelölt már nem került be a törvényhozásba. Közben felerősödött a hazai zsidóság asszimilációs folyamata és ezzel párhuzamosan teljessé vált a zsidó vallási közösség egyenjogúvá válása is. A gazdasági konjunktúra amúgy sem kedvezett a zsidóellenes törekvéseknek, így az első világháború végéig a politikai antiszemitizmus jelentős mértékben visszaszorult Magyarországon.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- GYURGYÁK JÁNOS: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, 2001, Osiris.
- HEGEDÜS SÁNDOR: *A tiszaezlári vérvád*. Budapest, 1969, Kossuth.
- Istóczy Győző országgyűlési beszédei, indítványai és törvényjavaslatai (1872–1896): a képviselőház naplójából és irományaiból. Összegegyűjtötte és kiadta: Istóczy Győző. Budapest, 1904.
- ISTÓCZY GYŐZŐ: *A Magyar Antiszemita Párt megsemmisítése és ennek következményei*. Budapest, 1906.
- KARÁDY VIKTOR: *Zsidóság, polgárosodás, asszimiláció. Tanulmányok*. Budapest, 1997, Cserépfalvi.
- KÖVÉR GYÖRGY: *Gentry és zsidó? Társadalmi identitás és előítélet az 1880-as évek Magyarországon*. Századvég, 31.
- KUBINSZKY JUDIT: *Politikai antiszemitizmus Magyarországon. 1875–1890*. Budapest, 1976, Kossuth Könyvkiadó.
- Mikszáth Kálmán művei*. 14. köt. Politikai karcolatok. 1881–1908. Budapest, 1969.
- ÓNODY GÉZA: *Tisza-Eszlár: a múltban és jelenben*. Budapest, Gede Testvérek, 2002.
- Orbán Ferenc: *A magyar zsidóság története*. www.zsido.hu/tortenelem/magyarzs.htm
- Révai Nagy Lexikona*. 10. kötet. Budapest, 1914. 674–675.
- Révai Nagy Lexikona*. 19. kötet. Budapest, 1926. 163–164.
- VÖRÖS KÁROLY: *Wahrmann Mór – egy zsidó politikus a dualizmus korában*. Budapesti Negyed, 8. 1995.
- A zsidókérdés Magyarországon*. A Huszadik Század körkérdése. Budapest, 1917.

Négy férfi – egy eset

EÖTVÖS KÁROLY

(Mezőszentgyörgy, Veszprém vm., 1842–
Budapest, 1916)

Kisnemes családból származott, ahol hagyomány volt a törökök és a Habsburgok ellen vívott függetlenségi harc.

Mint a család legtöbb tagja, ő is értelmiségi pályát választott. A pápai református kollégiumban tanult, 1863-ban lépett vármegyei szolgálatba. 1871-ben már a veszprémi törvényszék közvádlo királyi ügyésze, harmincévesen lapot indított. Közéleti pályáját 1872-ben a veszprémi választókerület országgyűlési képviselőjeként kezdte, a Deák-párthoz csatlakozott, és a párt lapja, a Pesti

Napló vezércikkírója lett. Deák Ferenchez tisztelet és barátság fűzte. A következő országgyűlési időszakra nem vállalt képviselői megbízatást, rövid ideig a Pénzügyminisztériumban dolgozott, majd birtokára vonult vissza. 1877-ben Budapestre költözött, ahol a következő évben megnyitotta az ország első ügyvédi irodáját. 1878-ban ismét a veszprémi kerület képviselője, de most már a Függetlenségi Párt híve. Egyre nagyobb megbecsülés övezte. Parlamenti szereplésével, a párt lapjában, az Egyetértésben írt cikkeivel rövidesen vezető szerepet vívott ki. Népszerűségét mutatja, hogy 1881-ben már több mint húsz kerület hívta meg képviselőjelöltnek. Végül két kerület, a dunavecsei és a nagykőrösi választotta képviselőjévé. A tiszaezslári eset kirobbanásakor népszerűsége tetőpontján állt.

Az antiszemitizmus légkörében vállalta

el a tiszaezslári vádlottak védelmét, kockára téve politikai pályáját. A védőbeszédet ő mondta el, sikerrel: a per felmentéssel zárult. Politikai sikere azonban nem származott az ügyből: 1884-ben nem szerzett

mandátumot. Ám már 1887-ben visszatért a képviselőházba a nagykőrösi kerületből, Irányi Dániel halála után pedig rövid ideig a 48-as Függetlenségi Párt elnöke volt. 1910-ig – főleg független liberális képviselőként –, tagja maradt az Országgyűlésnek. Élete utolsó évtizedét főként irodalmi munkássággal töltötte. A nagy per című kiváló művében dolgozta fel a tiszaezslári összefüggéseit, rajzolt portrét a

szereplőkről és nyújtott betekintést saját nyomozó munkájáról. Szobrárt – melyet egykor a budapesti zsidó hitközség készíttetett – 1957-ben avatták föl egykori birtoka helyszínén, Balatonfűreiden.

ISTÓCZY GYŐZŐ

(Szentkereszt, Vas vm., 1842–
Budapest, 1915)

Az Istóczy családnak a Vas megyei Dömötöriben voltak birtokai. A püspökefői és kürtösi Istóczy familia a vármegye régi középnemesi családjai közül való. A család tagjai mindig tevékeny szerepet játszottak a vármegye életében. Istóczy Győző apja a vármegye második ügyésze. A meglehetősen összezsugorodott családi birtokot (100 hold körül) az apa korai halála után anyja kezelte tovább. Istóczy Győző Eötvössel egyazon évben szüle-

tett, s csupán alig egy évvel korábban vesztette életét. Középiskoláit Szombathelyen végezte, művészi hajlamai voltak, foglalkozott zenével, festészettel, elbeszéléseket írt, diákkorában lapot szerkesztett. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Bécsben folytatta, jogot hallgatott, de a doktorátust a Bach-korszak után népszerűtlen doktori cím miatt csak harminc évvel később, 1896-ban szerezte meg. 1867-ben a vasvári járás szolgabírája lett. Innen választatta meg magát nagy anyagi áldozatok árán ugyanebben az évben a rumi kerület képviselőjének. Befutotta tehát azt a pályát, amelyet a törekvő dzsentrí elérhetett: vármegyei tisztség, közéleti szereplés, majd képviselőség.

Törvényszéki bíró korában, 1870-ben a baltavári uradalom árverését vezette. Itt az egyik megyebeli gazdag zsidó család tagja saját neve helyett távollevő apja nevét mondta be, aki azután azon a címen, hogy fiától írásbeli meghatalmazást nem kértek, az árverést megsemmisíttette. Az újra kitűzött árverésen csak jóval alacsonyabb összegeket lehetett elérni, ezért a hitelezők hatvanezer forint erejéig kártérítési pert indítottak Istóczy ellen, aki erre családi bűnpert indított az apja nevét az árverésen jogtalanul használó fiú ellen. Az évekig elhúzódó pereskedés végére a Kúria ítélete tett pontot, amellyel Istóczyt felmentette. Ezt az esetet mint személyes sérelmet később – nem egyszer a képviselőházban is – ürügyként emlegette az antiszemita mozgalom megindítására. Először 1872-ben lett – Deák-párti programmal – képviselő. A fúzió után a Szabad-
elvű Párthoz csatlakozott, ahol hamarosan

nyíltan antiszemita programot hirdetett. Az Országos Antiszemita Párt, majd az Országgyűlési (Mérsékelt) Antiszemita Párt alapítója és képviselője, 1897-ben nem választották újra képviselőnek. Számos röpiratot írt, szerkesztette a *Füstölő* című élcslapot, lefordította Josephus Flavius műveit. 1906-ban jelent meg *A Magyar Antiszemita Párt megsemmisítése és ennek következményei* című könyve. Magányosan érte a halál fővárosi otthonában, sírja a Fiumei úti temetőben található.

VERHOVAY GYULA

(Nátafalva, Zemplén vm., 1849 –
Battonya, Békés vm., 1906)

Verhovay középiskolai tanulmányait Kassán és Sárospatakon, a jogot Pesten végezte. Egy ideig a honvédelmi minisztériumban szerezény beosztású alkalmazott volt. Huszonhat éves korában már országszerte ismert publicista: az *Ellenőr* cikkírója, majd az 1875-ös pártfúzió után az Egyetértéshez ment át, innen polemizált Csernátony Lajossal, a félhivatalos kormánylap, a *Nemzet* cikkírójával, Tisza Kálmán bizalmas emberével, a fúzió ellen. Ebben az időben nagy népszerűségre tett szert, elnevezték „kis Kossuthnak”. Az orosz–török háború alatt a törökbarát tüntetések vezére, emiatt 1877. december 20-tól 1878. február 2-ig vizsgálati fogságban tartották. Ez azonban csak öregbítette népszerűségét. 1878-ban három kerület is jelölte képviselőnek, ő a nagy hagyományú ceglédi mandátumot tartotta meg. Ebben az évben sorra jelentek meg éles hangú ve-

zérckikei az erősödő cári elnyomás és a német szociáldemokrácia megsemmisítésére törő császári reakció ellen. Támadta Andrassy külpolitikáját, tiltakozott a Tisza-kormány belpolitikai intézkedései ellen, síkraszállt a gyűlekezesi jog mérhetetlenségéért, védelmére kelt a Nemválasztók Pártjának és a Munkás Heti Krónikának. Ebben az időben még haladó szellemű magatartásában azonban már előtűntek azok a demagóg vonások, amelyek későbbi közéleti szereplésében teljesen eluralkodtak. Eötvös Károllyal való konfliktusa miatt 1879-ben otthagya az Egyetértést.

1879. december 14-én megjelentette Függetlenség című lapja első mutatószámát. A lap függetlenségi programmal indult és kezdetben leghívebb támogatói Herman Ottó és Hoitsy Pál voltak. A lap mindjárt indulása után támadást intézett a Nemzeti Kaszinó ellen, tagjait „frakkos bandának” nevezte. A cikkeket Hoitsy Pál és Hentaller Lajos írták, de a Nemzeti Kaszinó sértett közvéleményét képviselő báró Majthényi Izidor – a kaszinó legjobb céllövője – provokálására Verhovay kész volt pisztolypárbajban elégtételt adni. A párbaj során Verhovay súlyosan megsérült és hetekig feküdt válságos állapotban. Népszerűségére jellemző, hogy emiatt heves tüntetésekre került sor a Nemzeti Kaszinó ellen. A tüntetéseket a munkások kezdték, de csakhamar az egyetemisták, a boltoslegények és inasok vitték a prímet. A napokig tartó és halálos áldozatot is követelő (!) tüntetések jelszava Verhovay neve lett. Amíg beteg volt, Herman Ottó és Hoitsy Pál látták el a lapszerkesztés munkáját.

Verhovay felgyógyulása után sorra járta a nagyobb vidéki városokat, ahol hősként ünnevelték, majd újból átvette a lap szerkesztését, de összeférhetetlen természete miatt Herman és Hoitsy is idejekorán távozott az újságtól. 1880-ban anyapártja kizárta, ezt követően Verhovay tehetőségét és népszerűségét az antiszemita javára fordította, s ezt követően 1887-ig maga is antiszemita programmal lett képviselő. Miután a Függetlenségnél a csángók Magyarországra történő visszatelepítése javára szolgáló gyűjtés körül visszaélések történtek, a lap is hanyatlásnak indult, s 1887 után meg is szűnt. Verhovay 1892-től végleg visszavonult a közéletből, és felesége battonyai birtokán telepedett le. Sírja ma is látható a helyi katolikus temetőben.

WAHRMANN MÓR (1832-1894)

A Wahrmann család első ismert tagja, Mór nagyapja, Izrael 1755-ben már Óbudán látja meg a napvilágot. Vallási pályát választ, 1796-tól a pesti hitközség rabbija 1826-ban bekövetkezett haláláig. Egyik fia, (Mór apja) Mayer Wolf textilt kereskedőként szerzett magának ismertséget. Wahrmann

Mór Pesten született. Előbb a pesti evangélikus gimnázium tanulója, majd az egyetem bölcsészkarát látogatja. Ám apja 1847-ben a még csak tizenöt éves fiút beveszi a cégbe, ahol húszévesen, 1852-ben cégvezető, 1858-ban társtulajdonos lett. A cég azonban eközben kinövi a textilt kereskedés kereteit. 1859-ben, apja halálával Wahrmann Mór a Pesten és Budán egyaránt bejegyzett „Wahrmann és fia” banküzletnek lett

egyedüli tulajdonosa. A hatvanas évek elején Wahrmann már városszerte ismert sikeres üzletember. Az 1860-as évek elején néhány újságcikket jelentet meg: tárggyuk a magyar hitelélet függetlenítése a pénzpiacon Ausztriától. A cikkek felkeltik a Deák Ferenc körül csoportosuló, már a kiegyezésre készülődő magyar politikusok figyelmét: ők is régóta érzik, hogy a magyarországi külön nemzeti piac létrejötte milyen nagy támogatást jelenthet az Ausztriához való politikai viszony lazítására törekvő elképzeléseik számára. De tisztában vannak azzal is, hogy ezt az alátámasztást milyen nagy mértékben tudja biztosítani a túlnyomórészt zsidó kézben lévő hazai és bécsi nagytőke és általában a zsidó polgárság, s hogy e rétegek megnyerése továbbra is milyen nagy fontosságú.

Így talán nem meglepő, hogy a magyar képviselőház első zsidó vallású tagja (Deák Ferenc javaslatára) éppen Wahrmann Mór lett a pesti modern üzleti negyedben, a cenzusos választás miatt főként zsidó nagypolgárokat magába foglaló Lipótvárosban. Először 1869-ben választják meg, s ettől kezdve haláláig nyolc cikluson át (egyetlen esetet kivéve mindig közfelkiáltással megválasztott) képviselője marad a városrésznek.

És mindvégig a Szabadelvű Párt tagjaként – csupán egyszer, 1878-ban lép ki néhány hónapra a pártból, egyet nem értését kifejezve Bosznia-Hercegovina okkupációjával, illetve az azzal szükségképpen együtt járó, értelmetlennek tűnő katonai kiadásokkal. 1872-ben egy képviselőtársával ő nyújtja be a javaslatot Pest, Buda és Óbuda egyesítésére. Vagyona leginkább a tőzsdejátekből származott, amelyhez a kortárs szerint bámulatos érzéke volt. Az 1873-as tőzsdekrach alkalmával azonban bankházát az összeomlástól csak Lónyay Menyhért pénzügyminiszter akciója mentette meg, amiért a későbbi miniszterelnök feltétlen hívévé vált. 1881-ben ő lett a pesti neológ zsidó hitközség elnöke is. Az 1882-es parlamenti összetűzése Istóczyval nagy közfigyelmet váltott ki, s ezt követően párbajt is vívtak egymással (ám ennél a segédek használhatatlan fegyvert adtak a feleknek). Wahrmann Mórról halála után Lipótvárosban utcát neveztek el (a mai Victor Hugo utca). 1944 végén, a nyilas uralom alatt eltávolították a táblát. Az utca elnevezését 1945 óta nem állították vissza, ám utolsó lakhelyén ma emléktábla őrzi Wahrmann Mór nevét.

